

NUMMER 11

September - 2023

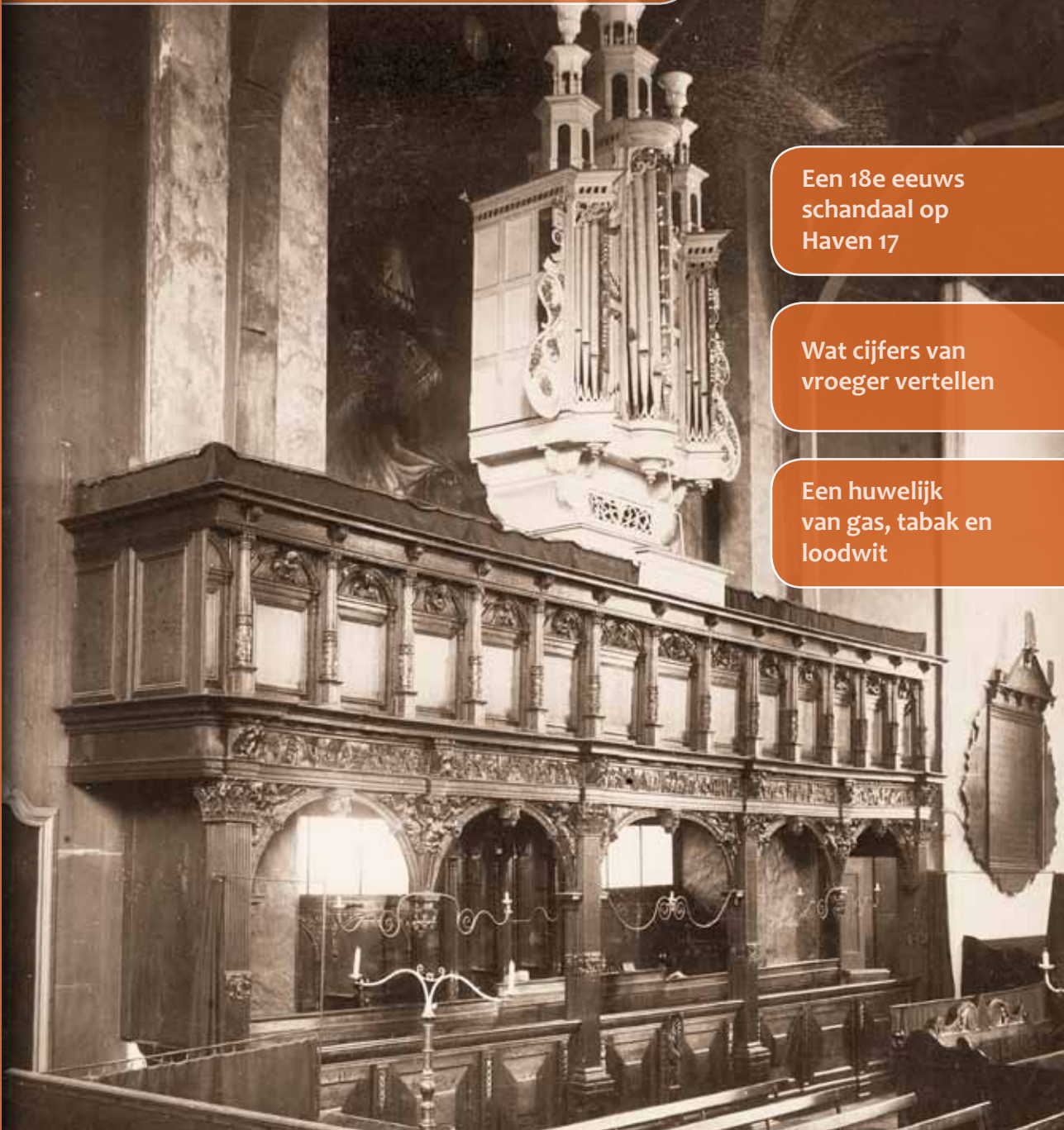
OPEN MONUMENTENDAG 2023

Als monumenten konden spreken

Een 18e eeuws
schandaal op
Haven 17

Wat cijfers van
vroeger vertellen

Een huwelijk
van gas, tabak en
loodwit

Schoonhoven

'Schoenhove'
is een uitgave van
de Historische
Vereniging Schoonhoven

Dam met Muziektent. SCHOONHOVEN

COLOFON

'Schoenhove' is een uitgave van de Historische Vereniging Schoonhoven | September 2023

Foto cover: *Het Niehofforgel (1539/1540) op het doxaal staat symbool voor kerkmuziek in de Grote Kerk; het werd tot 1901 gebruikt en fungeert nu als transeptorgel in de Laurenskerk te Rotterdam.*

Tekst en afbeeldingen mogen niet zonder toestemming van de auteurs worden hergebruikt.

HOOFDREDACTIE Peter van der Zwaal

EINDREDACTIE Lucy Beker

VORMGEVING Leo de Kluijver

TEKST Huib Geuze, René Kappers, Marion Kleuters, Leo de Kluijver, Jeroen Patijn, Gert Strengolt en Ad de Vaal

schoenhove@historischeverenigingschoonhoven.nl

www.historischeverenigingschoonhoven.nl

Een oorverdovend lawaai

'Als monumenten konden spreken' is het thema van de Nederlandse Open Monumentendag 2023. Ik ben blij dat het in werkelijkheid niet het geval is, het zou een oorverdovend lawaai zijn in de binnenstad van Schoonhoven.

Gelukkig hebben we mensen die de verhalen van de monumenten willen vertellen. Marion Kleuters vertelt graag het verhaal van het huis Haven 17, waar een naaister uiteindelijk niet goed genoeg bevonden wordt om te trouwen met haar vermogende opdrachtgever.

Jeroen Patijn vertelt over feesten en sterven in het verleden in zijn huis aan de Scheepmakershaven.

Huib Geuze en Leo de Kluijver vertellen verhalen van de Grote Kerk.

Sommige veelbelovende plekken blijken echter niets te vertellen, hun verhaal is een fabeltje, laat René Kappers zien.

Geen fabeltje is het Sinterklaasjelpen. Het is een uniek Schoonhovens monument, een

voorbeeld van *'living heritage'* vastgelegd door Ad de Vaal.

Het is een greep uit de verhalen die monumenten vertellen en een uitnodiging om meer verhalen te noteren, op zoek naar wat ons als mens en groep vormt.

*Peter van der Zwaal
Secretaris en Redactie*

*Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij
subsidie van Gemeente Krimpenerwaard
t.b.v. Open Monumentendag.*

*Foto op pagina 2:
De Dam met de
muziekent die
later op het
Olivier van
Noortplein heeft
gestaan.*

De gebruikte bronnen en leessuggesties staan op de website. Bij sommige artikelen is er meer tekst dan in Scoenhove is opgenomen. Scan de QR-code voor aanvullende informatie.

Het schandaal van Haven 17

Haven 17 heeft nu een voorgevel in neoclassicistische stijl. Rond 1825 is deze door de zoon van Gerrit Lasonder verbouwd, daarvoor was de gevel opgetrokken uit baksteen. Binnen bleef de indeling vrijwel hetzelfde.

In 2005 werden mijn man Frank Heldoorn en ik eigenaar van het pand Haven 17. Vrijwel tegelijkertijd kregen wij de bewonersgeschiedenis van het huis in handen, inclusief een aantal notariële aktes en protocollen. In deze geschiedenis fascineerde mij een schandaal dat zich rond 1770 in ons huis heeft afgespeeld, maar ik neem u eerst even verder mee terug in de tijd.

Vanaf 1706 is ons huis eigendom van meester Arnold Bullick, notaris en schout. In 1719 wordt hier Clara Bullick geboren. Aan de overkant van de Haven op nummer 20, waar nu Taft en Tule zit, ziet Gerrit Lasonder in datzelfde jaar het levenslicht.

In 1752 trouwen Gerrit en Clara en Gerrit trekt in bij zijn schoonvader op Haven 17. Als

Clara in 1766 overlijdt, is Gerrit eigenaar van het pand.

Als rijke weduwnaar met vier voorkinderen krijgt hij vrijwel meteen een liefdesrelatie met de naaister Anna (Antje) Mankor, die hij zwanger maakt nadat hij haar een trouwbelofte heeft gedaan. Wanneer Gerrit als vermogend wijnhandelaar het huwelijk met de arme naaister

In de gang en de hal achter de voordeur liggen nog de originele zwart-witte tegels.

notarieel wil regelen, verzet zijn familie zich heftig tegen de trouwplannen, met name vanwege het standsverschil. Hierop verbreekt Lasonder zijn trouwbelofte en zet de zeven maanden zwangere Anna Mankor op straat. Zij baart een zoon, die zij Gerrit Lazonder noemt en doet haar voormalige verloofde een proces aan; eerst bij de Schepenbank op het stadhuis in Schoonhoven en later zelfs bij het Hof van Holland in den Haag.

De uitkomst van dit hele proces en wat eraan vooraf ging, kunt u lezen in mijn roman *De Trouwbelofte*.

Ik neem u nu mee op een virtuele rondleiding door ons huis waarin zich deze scabreuze geschiedenis heeft afgespeeld.

Zonder dat zij het ooit zal weten is de getuigenis van Gerrits huishoudster Geredina Riebergen ten faveure van naaister Anna Mankor op het stadhuis in 1771 een belangrijke bron van informatie voor deze geschiedenis.

Wij gaan naar binnen door de voordeur, die overigens uitsluitend door de familie en belangrijk bezoek wordt gebruikt. Het personeel, leveranciers en kinderen komen via de achterkant aan de Lange Weistraat binnen. In het boek laat ik Antje voor het eerst gebruik maken van de voordeur nadat Gerrit voor notaris Boer zijn trouwbelofte aan haar heeft verklaard. Dit past immers bij haar nieuwe status als de toekomstige vrouw des huizes.

We komen dan in de gang en de hal met de originele zwart-witte tegels. Aan onze rechterhand is de voorkamer waar gasten ontvangen worden. In deze ruimte plaats ik in het boek een klavecimbel bij het raam. Ik heb dit muziekinstrument verzonnen, omdat er een reden moet zijn waarom het naaistertje Antje na de dood van haar opdrachtgeefster in 1766 toch nog het huis frequenteert. Het maken van nieuwe japonnen voor de vrouw des huizes is immers overbodig geworden.

Voorbeeld van een poppenhuis uit 1776 Foto: rijksmuseum.nl

Daarom laat ik haar muzieklessen geven aan de twee oudste zonen, Arnold en Cornelis. Ik plaats ook een poppenhuis in deze salon, omdat het een duur pronkstuk is, waarmee Gerrit zijn status kan etaleren.

Grenzend aan de voorkamer ligt de achterkamer, waar de huishoudster de maaltijden opdient voor de familie en de gasten. Bruiloftsfeesten en rouwmaaltijden vinden hier plaats.

In de opkamer aan de voorzijde houdt Gerrits schoonvader Arnold Bullick in zijn tijd kantoor en daar tekent Gerrit de huwelijkse voorwaarden voor zijn huwelijk met Clara in 1752. Hier ontvangt Gerrit ook de klanten van zijn wijnhandel en leveranciers, zoals de stoffenverkoper met zijn kostbare stoffen. In maart 1770 bespreekt Gerrit hier zijn

Links naast de voordeur zit het raam van de opkamer die werd gebruikt als kantoor, onder de opkamer zit de kelder. Hier werden de wijnvaten voor Lasonders wijnhandel vanaf de kade naar binnen gerold.

trouwplannen met Antje met notaris Boer, terwijl Geredina en Antje zelf klaarblijkelijk achter de deur of op de trap meeluisteren.

In de keuken, die dan groter is dan nu, aan de achterzijde van het huis, zwaait Geredina de scepter. Hier gebruiken de kleine kinderen en het personeel de maaltijden en hier plaats ik ook de tobbe voor de wekelijkse wasbeurt.

In de hal kun je recht door de trap naar boven nemen, maar ook linksaf het trapje naar de opkamer (pijl).

We lopen door de keuken naar de bijkeuken met helemaal achterin of buiten het gemak. Op het verdiepinkje boven de bijkeuken is nog een dienstbodekamerkje.

Als we het tuinpoortje uitlopen, steken we de Lange Weistraat over, waar in de 18e eeuw de paardenstal zich bevindt in de wei die doorloopt tot aan de Zevender. In mijn boek laat ik Maria, het zesjarige dochtertje van Clara en Gerrit, hier in 1763 overlijden na een fatale val van het paard. In de stal staat het rijtuig waarvan Gerrit op 6 maart 1770 tegen notaris Boer zegt dat hij het weg wil doen om geld uit te sparen om met Antje te trouwen.

We gaan terug naar de hal en lopen de hoge trap op naar de eerste verdieping. Hier zijn 5 of 6 slaapkamers. Aan de voorkant zijn twee ouderslaapkamers. Volgens Geredina's getuigenis zegt Gerrit op 20 maart 1770 tegen haar dat zij het bed voor hem en Antje moet spreiden, want voor God zijn ze getrouwd. Vanuit het raam van de ouderslaapkamer laat ik Anna Mankor de inhoud van een volle pispot naar beneden gooien op het hoofd van Gerrits broer Cornelis en zijn huisvrouw Magtilde die op 29 maart 1770 'een groot leven komen maken' omdat ze mordicus tegen het huwelijk van Gerrit met de naaister zijn.

Op de grote zolder projecteer ik aan de achterkant de dienstbodekamer van Geredina en ten slotte aan de voorkant het naaikamerkje waar Antje de kostbare kleding van Clara maakt in

Op de kadastrale kaart uit 1832 ziet u ons huis met de stadtuin tot de Lange Weistraat en het achterliggende perceel met de paardenstal dat doorloopt tot aan de Zevender

een schone, droge ruimte met veel licht. Een plek waar ze waarschijnlijk gelukkig is geweest.

In al deze vertrekken komt dit 18e eeuwse schandaal tot leven en ik beleef het verdriet en de vreugde van de hoofdpersonen die tot mij spreken als ik door ons huis loop.

Marion Kleuters

De fabel van De Hoop

De locatie van een korenmolen in Schoonhoven

Zicht op
korenmolen De
Hoop en rechts
het sociëteits-
gebouw van
Hotel Belvédère.
In het midden de
schoorsteen van
verffabriek van
H.A. Schreuder.
Omstreeks 1915.

Tegenover hotel Belvédère in Schoonhoven stond sinds 1725 bijna twee eeuwen lang de stenen korenmolen De Hoop. De vooruitgang sloeg toe en in 1918 werd de molen afgebroken. Elders in Schoonhoven verrees een 'meelfabriek'. Volgens de 'oral history' bleef het restant van De Hoop achter in de tuin naast de woning en eerste verffabriek van schilder H.A. Schreuder. Maar is dat wel zo?

Een 'bult' in de tuin (foto volgende pagina, rechtsonder) markeert de restanten van de fundering, zegt men. De binnenstad van Schoonhoven is archeologisch beschermd. Daar mag niet zomaar gegraven worden. Ook niet in de bult van De Hoop.

DESKUNDIG ADVIES

Diezelfde beschermde status was in 2014 aanleiding voor de gemeente om de begeleiding van een archeologisch adviesbureau in te roepen bij het ingraven van een 30-tal ondergrondse containers (oc's). Bij de oc's in de

Havenstraatsewal, tegenover Belvédère werd niets archeologisch gevonden. Dat was ook logisch, meldde het adviesbureau, want de molen De Hoop stond immers in een tuin naast de plek van de ingraving. Zorgvuldigheidshalve was men ook nog even te rade gegaan bij lokale 'deskundige' buurtbewoners.

DE TWIJFEL SLAAT TOE

Coronatijd gaf volop tijd om in oude ansichten en foto's te bladeren. Met het rapport van de archeologen nog in het achterhoofd trof mij een opname van De Hoop genomen 'door' de Havenstraatsewal. Omstreeks 1910 stond de molen wel heel erg náást de huidige tuin (rechtsboven). Eigenlijk stond hij zo te zien voor het grootste deel op de Havenstraatsewal. Twijfel zet een onderzoeker altijd in beweging. In coronatijd bleek internet een veelzijdig historisch hulpmiddel. Google Earth van 2007 en 2019 en de kadastrale kaart van Schoonhoven uit 1828/1832 zijn uitstekend over elkaar heen te projecteren. Resultaat: in 2007 staan er auto's geparkeerd en in 2019 zijn de oc's in beeld. Maar interessanter, in 1828 staat De Hoop ook precies op de plek van de oc's. Midden in de archeologische roos dus, die ingegraven oc's!

DE BULT VAN DE HOOP BLIJKT EEN FABEL

Coronatijd maakte het onmogelijk om even aan te bellen bij de huidige bewoners van de bewuste tuin en te vragen om de bult te mogen

Gezicht op
Korenmolen
De Hoop en
Belvédère,
door de
Havenstraatse-
wal, vanaf de
kruising met de
Appelstraat.
Omstreeks 1910.

inmeten. Want waar ligt die bult precies? Hoe ver liggen de bult en de oc's uit elkaar? Waar past de bult op de kadastrale kaart van 1828?

Ook hier bracht internet weer uitkomst, via het Algemeen Hoogte Bestand Nederland, AHN2. Het resultaat van de metingen: de bult ofwel de locatie van De Hoop en de oc's liggen 17 meter uit elkaar. De bult is dus met zekerheid niet het restant van de fundering van de koren- molen! De bult in de tuin als restant van De Hoop is een fabel. Blijft de vraag: 'Wat ligt daar dan wel?'

René Kappers

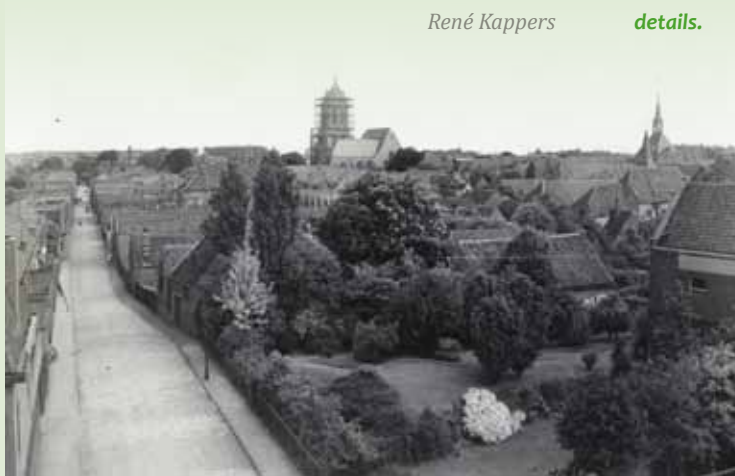

Foto vanaf bovenverdieping van Belvédère op de Havenstraatsewal, met rechts de aangrenzende 'tuin van Schreuder'.

Scan de QR-code
voor het hele
verhaal met de
details.

Wat cijfers van vroeger vertellen

De Grote of Bartholomeüskerk is écht een voorbeeld van Levend Erfgoed, het is een al eeuwen bestaande gemeenschap die haar tradities doorgeeft. De geschiedenis van de kerk blijkt bijvoorbeeld uit de jaarrekeningen, soms taai, altijd interessante kost. De bronnen van de inkomsten zeggen veel over de bezittingen van de kerk en de uitgaven laten zien wat men belangrijk vond. Zo geven ze een kijkje in het wel en wee van de Nederduitse Gereformeerde (nu Hervormde) gemeente aan het begin van de 17e eeuw.

opdrukkende ontfangt
Ick kenn gedaen by Gerrit
Paulus van der Meer
hande inconste van sijnke
kerke sijnke sijnke sijnke
atid epher opdrucken
1608

Juden der tijde by
ontfangt van veld
van die sijnke
one dante sijnke
at ontfangt
ontfangt sijnke
1590

Op 29 ontfangt van
sijnke sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke

Op 26 d'vrie ontfangt
sijnke sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke

Op 16 met ontfangt
sijnke sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke

Op 29 met ontfangt
sijnke sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke
ontfangt sijnke

atid 33-10-14

JAARREKENINGEN

De jaarrekeningen over de periode 1608-1610 zijn getranscribeerd, dat wil zeggen dat het Oudnederlands is omgezet naar huidige letters en cijfers zonder de inhoud te wijzigen. Om de tekst te begrijpen, moet je weten dat men in die

tijd geld noteerde in ponden (guldens), stuivers, duiten en penningen. Een gulden telde 20 stuivers, een stuiver telde 8 duiten en een duit twee penningen. In de jaarrekening staan de bedragen genoteerd in ponden, stuivers en duiten.

TRANSCRIPTIE JAARREKENING HERVORMDE GEMEENTE SCHOONHOVEN

pond stuivers duiten

	pond	stuivers	duiten
Rekenin gedaen bij Gerrit Pauwelsz(oon) Hulst naer behooren van die incomste van Sinte Bartolemeuskercke binnen Schoonhoven oijrdinaris als exter oijrdinarius van den jaer 1608			
In den eersten den eersten januwarius a 1608 ontvangen van Rus, de huijsvrouw van Cornelis Lambertsz(oon) die schoenmakers steech, dertien stuivers, drie deijts suiiver, die v(er)pondinge affgelogen ende over een jaer renten van XIII stuivers sjaers, verscheenen mej dach a 1590	0	13	6
Den 29 ontfangen van Cornelis Keijnen Boom, twaelff schilt van XIII stuivers het stuck, over twee jaren renten staende op sijn huijs, verscheenen Maria Hemelvaertsdach a(nn)o 1597 endt 1598. Hiervan gecort tien stuivers, acht pen(ningen). Blijff suiiver ontfangen VII gl, XVII stuivers, VIII pen(ningen)	7	17	8
Den 26 april ontfangen van Lenaert Janssen in Gellikenes, tweentwintich gulden, tien stuivers op rekeninge van betalingen van de helft van ses mergen lantpachts. Verscheenen Petri Adcatadram a(nn)o sestien hondert vijf	22	10	0
Den 16 mert ontfangen van Neelgen Handricksdochter vijffendertich stuivers over een jaer renten, staende op haer huijs. Verscheenen Petri Adcatadram a(nn)o 1607. Hiervan gecort twe stuivers, twe pen(ningen). Blijff suiivers	1	12	14
Den 29 mej ontfangen van Gerrit Janssen, raijmaker, een gulden over twe jaer renten staende op sijn huijs van X stuivers sjaers. Verscheenen Vroulichmis a(nn)o 1601 en(de) 1602. Hiervan gecort XV deijts ende dat overmits van jaers 1600 gecort en was. Blijff suiiver	0	18	2
Latrus	33	10	4

Het omrekenen naar ons huidige decimale stelsel vraagt enige rekenkundige vaardigheid. Na wat puzzelen kun je de bedragen wel omrekenen, maar dat heeft wel wat tijd nodig en de nodige kladblaadjes. Daar komt nog iets bij. In sommige teksten komen vierdalinige guldens voor en in andere een schild of een dukaat. Dat alleen al vraagt studie en rekenvaardigheid!

INKOMSTEN

De inkomsten werden onderverdeeld in twee paragrafen. De 'ordinaire', gewoonlyke inkomsten en de 'extra-ordinaire' bedragen. De eerste zijn bijvoorbeeld de jaarlijkse opbrengsten van 'landpachts' en uitstaande bedragen (renten). De pachtopbrengsten zijn relatief constant. In 1608 (3x), in 1609 (2x) en in 1610 (5x).

Men voldeed de huurpenningen halfjaarlijks. De opbrengsten zijn gerelateerd aan de gehuurde oppervlakten. Het betreft twee keer een oppervlakte van 'ses mergen' (een morgen is oppervlaktemaat van ca. 1 ha) en één keer een kleiner perceel. De meeste posten zijn afkomstig van Leanert Jansz(oon) in Gellikenes. Gelkenes ligt aan de overkant van de Lek, het gebied direct westelijk van de veerpont. Elk half jaar betaalde hij trouw en achterstanden liep hij snel in. Deze pachter kreeg dan ook regelmatig korting. Van het te betalen bedrag gingen kleine bedragen af. De halfjaarlijkse huuropbrengsten waren bedragen tussen de twintig en dertig gulden. De kortingen werden in stuivers uitgedrukt. Goed gedrag werd beloond.

UITGAVEN

De andere journalposten zijn de zogenoemde 'renten'. De kerk zorgde voor de financiering van vooral huizen. De kerk was zeg maar de voorloper van de huidige hypotheekgevers. Geld werd belegd in leningen aan particulieren. Zo leende Aert Ariaenz(oon) geld in het jaar 1608 voor zijn huis "De Keijser". Dankzij het werk van Piet Muilwijk weten we waar dat huis gestaan heeft. Hij situeerde herberg De Keijser (zie hiernaast) aan de Lopikerstraat, tussen de Haven en de Korte Weistraat.

Maar de rente werd niet alleen betaald voor huizen. In de posten komt ook een 'loijwerff' voor, evenals een hof buiten de Kruispoort. Ook het Gasthuis had een hypotheek en de eigenaar van een moutmolen idem dito. In de

Kaart van Guicciardini met in de oranje cirkel herberg De Keijser

journaalpost wordt meestal vermeld over welk jaar of welke jaren de hypotheek betaald werd. Sommige renten lopen al vanaf 1602. Zelfs nog van de eeuw daarvoor.

Verder biedt de jaarrekening aanvullende informatie. Zo wordt bij de post bijna altijd de dag vermeld waarop de hypotheek is ingegaan. Dat zijn eigenlijk allemaal heiligendagen. Verschenen (jongstleden) 'Petri Adcatadram' (22 februari), 'conceptie Maria', of Sinte Korsmis. Allerheiligen komt ook voor, maar ook gewoon 'verschenen meijdach'.

Een andere bijzonderheid is de belastingheffing. Er moest over de huurbedragen belasting worden betaald, voor de plaatselijke overheid maar ook voor het waterschap. Die bedragen gingen van de opbrengst af. Maar ze worden wel vermeld: 'dat daer omgeslagen is vanden nieuwen molen op elke mergen (en) acht stuivers, omgeslagen bij de dijckgraeff ende hemelraden en een stuiver van de watergraeff'.

BUITENGEWONE POSTEN

Het uitpluizen van jaarrekeningen levert dus heel wat informatie op. Dankzij de jaarrekeningen weten we welke grond de kerk in bezit had en hoeveel pacht er moest worden afgedragen. We krijgen inzicht in de uitgeleende bedragen en dat je als pachter korting kon krijgen. Ook komt er informatie boven water over economische bedrijvigheid. Soms worden namen van huizen genoemd. En dan de namen van de hypotheeknemers. Kosijn den Sackdrager, Kruppel Jan Seijlmaker en Jan Meeussen Kluijt. Stof voor genealogisch onderzoek.

En dat zijn alleen nog maar de bronnen over de ordinaire (normale) inkomsten. De beschrijvingen van de 'buitengewone' posten zijn nog veel leuker. De uitgaven leveren veel informatie op over het onderhoud aan de kerk, maar voordat je kunt uitgeven, moet er eerst geld binnenkomen. Ter geruststelling: over de drie uitgezochte jaren werd er twee keer geplust en maar één keer gaf men meer uit dan dat er inkwam. De kerk lette dus goed op de financiën en gaf blijk van deugdelijk rentmeesterschap.

Huib Geuze

*Links een
Leeuwendaalder
en rechts een
Dubbele Stuiver
(later bekend als
'een dubbeltje')
(voor- en
achterzijde)*

De Lopikerstraat
vol Pieten en
Pietjes tijdens
het Sinterklaasje-
lopen in 1997

Het Sinterklaasfeest is net als veel andere folkloristische en traditionele feestdagen omgeven door een groot aantal tradities, die vaak al honderden jaren oud zijn. Denk aan pepernoten, speculaaspoppen en schoenzetten. Maar in Schoonhoven kennen we een traditie die verder nergens zo voorkomt: het Sinterklaasjeloop. Echt ons immaterieel erfgoed dus.

Wat houdt het Sinterklaasjeloop in? Het betekent dat kinderen op 5 december 's middags als Sint of Piet verkleed door de binnenstad van Schoonhoven lopen. Ze hebben een zak bij zich of een oud kussensloop en verzamelen daarin de gaven die zij bij de verschillende winkeliers ontvangen.

Mensen die niet in Schoonhoven zijn opgegroeid kennen deze traditie niet. Voor hen lijkt het wat op Sint-Maarten. Maar Sint-Maarten is niet op 5 december, de kinderen lopen niet verkleed, hebben lampionnen bij zich en

kloppen bij de inwoners aan. Het Sinterklaasjeloop is specifiek Schoonhovens.

ARMOEDE

De oorsprong van deze traditie ligt in de armoede halverwege de 19e eeuw. Arbeiders leefden toen onder slechte omstandigheden en het verschil tussen arm en rijk was groot. Veel mensen hadden geen geld om hun kinderen met Sinterklaas te verrassen. Alleen de kinderen uit de bovenste lagen van de bevolking konden genieten van het sinterklaasfeest. In die tijd keerde men terug

De Hazepoten (2017)

Foto: TAVENU

naar de oorspronkelijke Sint-Nicolaas, de weldoener. Zij die het wat beter hadden, spoorden elkaar aan om de minderbedeelden te laten delen in hun rijkdom, juist op Sinterklaasavond. Zo ontstond in Schoonhoven het Sinterklaasjelen. De kinderen van de werknemers mochten op Sinterklaasavond bij de baas een surprise ophalen en langzaam breidde dit zich uit naar het verkleed langsgaan bij de beter gesitueerden.

EEN NIEUW BEGIN

Toen de welvaart in de jaren zestig van de 20e eeuw weer toenam, dreigde de oude Schoonhovense

traditie van het Sinterklaasjelen te verdwijnen. De toenmalige directeur van Keukencentrum Schoonhoven Wim van Engelen stimuleerde het sociaal en cultureel leven in Schoonhoven. Hij vond dat oude tradities behouden moesten blijven en hij blies het Sinterklaasjelen nieuw leven in. Ook werd op initiatief van Wim van Engelen de gezelligheid in de stad op de middag van het Sinterklaasje lopen verhoogd door de muziek van dweilorkest De Hazepoten van TAVENU. Nog steeds is 5 december een feestelijke dag in de Schoonhovense binnenstad, met muziek, vrolijke Pieten en verklede kinderen.

Ad de Vaal

Soms was het Sinterklaasjelen een probleem bijvoorbeeld als 5 december op een zondag viel. Schoonhovense Courant van 19 november 1937

Wim van Engelen in Kegelhuis De Engel

Collectie Cock van Holten

Zo leuk, al die Sintjes en Pietjes

‘Eind jaren 80 kwam ik in Schoonhoven wonen en ik had geen idee van het Sinterklaasjelen. Al kwam ik uit Gouda, ik had er nog nooit van gehoord. Ik las erover in de krant en ging eens kijken met mijn jongste kind. Hij vond het prachtig: verkleed naar de stad, je zak vullen en daarna ook nog een feest met Sinterklaas en cadeaus in De Engel. Wat een ontdekking! We voelden ons ook ineens echte Schoonhovenaren.’

Lucy Beker

De nieuwe psalmberijming van 1773

‘Als monumenten konden spreken’, zou de Grote Kerk in Schoonhoven kunnen vertellen dat de psalmberijming van 1773 hier is begonnen. Dit jaar is het precies 250 jaar geleden dat deze in gebruik werd genomen. Dat was nodig omdat er steeds meer weerstand kwam tegen de oude psalmberijming van Petrus Datheen met lastig te zingen kreupelrijm en sterk verouderde woorden.

Op 12 juli 1773 worden enkele nieuwe psalmen voorgelezen in het Mauritshuis. rijksmuseum.nl

Volgens een anekdote werd het startsein tot een nieuwe psalmberijming gegeven toen stadhouder Willem V in 1773 tijdens de samenzang in een kerkdienst te Den Haag zijn psalmboek dichtklapte en weigerde verder te zingen. God werd in dit vers (Psalm 78:33) vergeleken met een agressieve dronkenlap, die tekeer ging tegen afvalligen. Dat vond de stadhouder godslasterlijk.

PSALMEN

Sinds de Reformatie worden vooral psalmen gezongen tijdens de kerkdiensten; eigenlijk een bijzondere vorm van immaterieel erfgoed. Wat men zingt is de berijmde versie van het Bijbelboek *Psalmen*; die zijn van Joodse origine (in het hebreuws *Tehilim* wat lofliederen betekent). De psalmen die in Nederland gezongen worden,

vinden hun oorsprong bij de Franse reformator Johannes Calvijn. De kerk van Genève, waar Calvijn voorganger was, ging in 1536 met de Reformatie mee en brak met de Rooms-katholieke traditie en liturgie. Daardoor vielen muziek en koorzang weg in de eredienst.

In de *'Articles concernant l'organisation de l'Eglise et du culte à Geneve proposés au Conseil par les Ministres'* (16 januari 1537) vertelden de predikanten Calvijn, Farèl en Courreault: *"De psalmen kunnen ons aanzetten om ons hart tot God te verheffen en ons tot een vurigheid te bewegen, zowel om Hem aan te roepen als om de glorie van Zijn naam te verheerlijken."* Het kerkvolk kreeg een actievere rol toebedeeld in de liturgie.

In 1538 werden deze predikanten uit Genève verbannen; Calvijn kwam in Straatsburg, waar hij een begin maakte met een psalmboek van alle 150 psalmen, berijmd op een eigen melodie. Dit *Aulcuns Pseaulmes et cantiques mys en chant* werd al in 1539 te Straatsburg uitgegeven. Ook werden er enkele gezangen aan toegevoegd, zoals de berijmde Tien Geboden, de lofzangen van Maria, Zacharias en Simeon en het Onze Vader.

Enkele jaren later keerde Calvijn terug naar Genève en werkte met Beza en Marot verder aan een verbeterd psalmboek. Uiteindelijk ontstond de franstalige *Geneefse Psalter* (1562). Dit is de basis geworden voor het Nederlandse psalmboek. Het was Petrus Datheen (±1531-1588) die deze bundel heeft vertaald en herberijmd in de Nederlandse taal. De eerste druk daarvan werd op 25 maart 1566 uitgegeven. Er waren al meer berijmingen in het Nederlands: die van Jan

Utenhove (1557) én *De Souterliedekens* (Psalter- of Psalmliederen) van de Utrechtse edelman Willem van Zuylen van Nijvelt (1540), heer van Bergambacht, Aertsbergen en Ammers! Tijdens hagepreken rondom Schoonhoven zong men tijdens de dienst psalmen, maar het is niet zeker wélke.

ROEP OM VERBETERING

Dankzij de boekdrukkunst en de snelheid waarmee Datheens berijming werd verspreid, raakte deze snel ingeburgerd onder het kerkvolk. Hoewel ook naar verbetering werd gezocht, zoals door Philips van Marnix van Sint Aldegonde (1580).

Ook in de 17e en 18e eeuw hebben velen zich gebogen over een betere psalmberijming. Het werd zelfs een geliefde kunstuiting, waarvan er velen bewaard zijn gebleven. Niettemin bleef men in de kerk uit de bundel van Datheen zingen, met groeiende irritatie over kreupelrijm en verouderde woorden ten gevolg.

Als je de 18e-eeuwse acta (notulen) van de Provinciale Synode (één na hoogste kerkvergadering, die elk jaar steeds in een andere stad binnen de provincie werd gehouden)

Stadhouder Willem V, ±1770, Johann Georg Ziesenis, Mauritshuis. De actie van Willem V (na het zingen van Psalm 78) is echter nooit aanleiding geweest tot de psalmberijming van 1773, want op de Provinciale Synode te Leiden werd reeds in 1755 gevraagd om Psalm 78 vers 33 aan te passen. Echter, er werd besloten: *"dat men daer behoorde still te zitten tot dat het geheele Psalmwerk zoude moeten veranderd worden"*.

Rechts: de acta (notulen) van de Synode van Zuid-Holland, geschreven in foliantboeken. Iedere agenda was bijna gelijk. Zo'n verslag telde vele tientallen pagina's. Inzet: de acta van 1756 te Schoonhoven (Bron: Streekarchief Midden-Holland, Gouda)

bekijkt, zie je vaste agendapunten, zoals het punt *Drukfouten in Bijbels, Psalmboeken en Liturgiën* (formulieren voor Doop en Avondmaal of voor de bevestiging van ambtsdragers etc.). Voortdurend probeerde men fouten en verouderde woorden te corrigeren. Dit bleek echter onvoldoende.

STARTSEIN IN SCHOONHOVEN

Het startbesluit tot een nieuwe psalmberijming werd in Schoonhoven genomen, tijdens de Provinciale Synode van 6 tot 16 juli 1756. Namens de Schoonhovense kerkelijke gemeente was ds. Herman van der Horst afgevaardigd. Zijn naam staat op de eerste pagina van de notulen, waar ook staat dat hij de taak kreeg de geloofs-

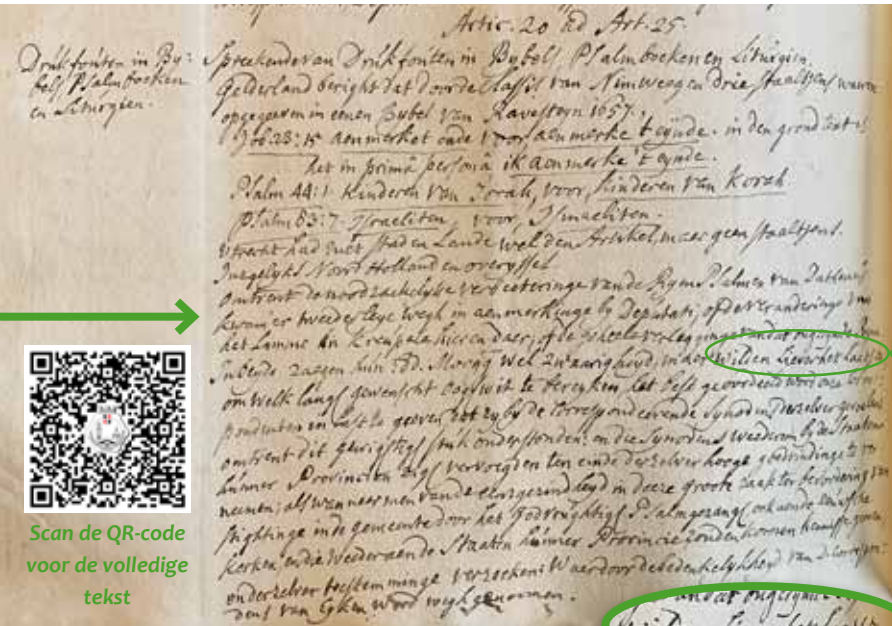

brieven (schriftelijk bewijsstuk dat iemand bevoegd is) van alle afgevaardigden op te halen. Men besloot hier dat er slechts twee opties waren:

1. “veranderinge van het Lamme en kreupele [beroeerde woordkeus en ritme] hier en daer;
2. “de geheele verlegginge van dat ongerymde Rijm [een nieuwe berijming dus].”

Aan beide opties kleefden nadelen, maar men besloot toch “liever het laetste” te willen om tot een afdoend resultaat te komen. Dit besluit werd gecommuniceerd aan de andere Provinciale Synoden; het lag met name in Zeeland nogal gevoelig. Toch wilde men een breed draagvlak om niet langer te ‘sleutelen’ aan Datheen, maar een échte nieuwe berijming te creëren. Het was in het belang van “de eensgezindheyd in deeze groote zaak ter bevordering van stichtinge in de gemeente door het godvruchtigh Psalmgezangh”.

Fragment uit de Schoonhovense synodenotulen uit 1756 waaruit blijkt dat men liever een nieuwe psalmberijming wilde (de twee opties staan bij de groene pijl)

Scan de QR-code voor de volledige tekst

Toch zou het nog tot januari 1773 duren voordat men daadwerkelijk aan de slag ging!

HET NIEUWE PSALMBOEK

De commissie die dit in opdracht van de Staten-Generaal ging aanpakken, bestond uit negen 'gedeputeerden', predikanten met gevoel voor dichtkunst. Ze werden vanuit de Provinciale Synoden afgevaardigd; aangevuld met drie 'representanten' van de Staten-Generaal. Net als de *Statenvertaling* van de Bijbel in 1637, kwam er nu ook een psalmberijming op last van de Staten-Generaal tot stand: de *Statenberijming*.

De commissie maakte al in 1772 een selectie uit tientallen reeds bestaande Psalmbundels. Men koos er drie uit: die van *Hendrik Ghijsen* (10 psalmen), van *Johannes Eusebius Voet* (82 psalmen) en van het anonieme kunstgenootschap '*Laus Deo, salus populo*' (58 psalmen).

Vervolgens werd voor elk van de 150 psalmen uit een van deze bundels een versie gekozen, kritisch gelezen en hier en daar bijgeschaafd. Tussen 12 januari en 12 juli 1773 werd maar liefst 121 keer vergaderd! Deze vergaderingen vonden plaats in het Mauritshuis te Den Haag.

Tenslotte werd op 12 juli 1773, tijdens een openbare vergadering, uit het nieuwe psalmboek voorgelezen bij de eindpresentatie aan de Staten-

Generaal. Deze ging er maandag 19 juli officieel mee akkoord. Bij deze vergadering was ook de stadhouder aanwezig. Daar bleek dat de anekdote – waarbij hij zijn oude psalmboek demonstratief dichtklapte – zich die zondag ervoor pas had afgespeeld.

Ds. Josua van Iperen (1726-1780) – Zeeuws gedeputeerde uit Veere – schreef een boek over dit hele proces. Hij refereerde bij deze eindpresentatie aan die anekdote. De stadhouder knikte glimlachend: *"Ik had de noodzaak van een nieuwe berijming wel gezien, maar heb deze nu ook gevoeld."*

Vanaf 1 januari 1775 was elke kerkelijke gemeente verplicht deze berijming te gebruiken. Tegelijk met de invoering van deze berijming werd ook een snellere zingtrant ingevoerd; met name dat laatste stuitte in bijvoorbeeld Maassluis op veel verzet en veroorzaakte er het beruchte *Psalmoproer*. In Schoonhoven werd de nieuwe psalmbundel geruisloos ingevoerd en was geen protest te horen tegen het nieuwe zingen.

Openbare voorlezing van enige psalmen in de nieuwe berijming in het Mauritshuis, 1773, Reinier Vinkeles

Geheel boven: een munt (voor en achter) die werd uitgegeven ter ere van de nieuwe psalmberijming
Bron: Museum Rotterdam

Eerste druk van het Psalmboek, 1774

Leo de Kluijver

Een huwelijk van gas, tabak en loodwit

*Scheepmakers-
haven ca. 1895;
Boudewijn Linn,
staand in de boot
met zoon Richard
(latere bijnaam:
de kluzenaar van
Kanne) en in de
kano zijn vrouw
Emilie Linn-Vreede*

Jeroen Patijn kocht in 2006 het oude kantoor van de verffabriek Hasco aan de Scheepmakershaven. Bij de aankoop was er aan de binnenzijde van het pand weinig origineels te vinden. Vele verbouwingen hadden het pand getransformeerd tot een jaren '60-kantoor met systeemplafonds en veel toiletten. Jeroen kocht het met de bedoeling er met zijn gezin in te gaan wonen en er moest dus ingrijpend verbouwd worden.

‘Toen we tijdens de bouwwerkzaamheden op de 1e verdieping een wand openbraken, kwamen we een originele binnenwand van houten planken tegen die wellicht ooit onderdeel van

een bedstee was geweest. De wand was beplakt met krantenartikelen uit de periode 1885-1890. We moesten de schatting van de leeftijd van het huis toen aanzienlijk aanpassen want wij gingen

er tot dan toe nog vanuit dat het rond 1900 gebouwd was. In die oude kranten troffen we interessante advertenties, bijvoorbeeld over de actuele wijnprijzen, en heel bijzonder was een spotprent met Turkije als 'de zieke man' van Europa waarbij de omliggende landen steeds met een stukje van het Ottomaanse Rijk aan de haal gingen (hieronder). Daarnaast hingen er diverse prenten die betrekking hadden op de bruiloft van 'Wim en Anna'. Met name de prent 'doofpot' (zie pagina 22) geeft een goede blik op

het huwelijk anno 1880, er is sindsdien veel veranderd...

We hebben alles gefotografeerd, de wand weer dichtgemaakt en de verbouwing voltooid. Nadat de rust was weergekeerd, heb ik de foto's erbij gepakt en ben ik op onderzoek uitgegaan. Wie waren deze Wim en Anna?

FAMILIE LINN

Al vrij snel bleek dat het pand als bedrijfswoning bij de gasfabriek gebouwd is door Boudewijn

Eén van de afbeeldingen die achter de muur gevonden werden: de cartoon over het verval van het Ottomaanse Rijk.

De huwelijksdoofpot

Linn, sinds 1856 vennoot en sinds 1870 eigenaar van de gasfabriek. Vermoedelijk is het pand gebouwd of grondig uitgebreid nadat hij zelfstandig eigenaar is geworden.

Na het reconstrueren van de stamboom bleek er tussen de 12 kinderen van Linn geen Wim en ook geen Anna voor te komen. Wel bleek dat er in november 1873 in vier dagen tijd drie kinderen zijn overleden, Jacob van 9, Emil van 5 en Geertruij van 3 jaar. Wat een drama moet dat zijn geweest! Was onze bedstee soms van een van hen geweest? Als de muren nu eens konden spreken. Volgens de Schoonhovensche Courant van 9 november 1873 was het een uitbraak van roodvonk die de kinderen het leven kostte.

Een andere gevonden aanwijzing naar het huwelijk van onze Wim en Anna waren de initialen 'W.V.' en 'A. T.d.R.'. Tijdens het verdere invullen van de stamboom van Linn zocht ik in de krant naar de huwelijks-

Het bruiloftslied voor Wim en Anna

aankondingen van de kinderen. En daar hadden we geluk. Bij de melding van het in ondertrouw gaan van Frederica Linn (de oudste dochter, geb. 1862) met Willem Bieschel, op 15 november 1888, stond tegelijkertijd de ondertrouw van Wim Versteeven en Anna van Tegnagell de Raadt in de krant vermeld. Na wat speurwerk bleek zus Elsabina van moeder Emilie Linn-Vreede getrouwd met een Eindhovense tabaksfabrikant, Lodewijk van Tegnagell de Raadt. Leuk detail, zij waren in augustus 1856 in Schoonhoven getrouwd, juist toen Linn zich met zijn vennoten Brussen en Goetsch had gevestigd in onze stad en de gasfabriek in aanbouw was. We kunnen wel aannemen dat er tussen de zussen een stevige band was. Inmiddels weet ik dat onderdelen van mijn woning uit die tijd stammen.

Anna (geb. 1860) blijkt dus een nichtje van Boudewijn Linn te zijn. En haar bruidegom Wim Versteeven blijkt

een van de eigenaren van de loodwitfabriek firma Wed. Hondorff Block en Braet te zijn. Vader Johannes Francois Versteeven sr. was koopman in Rotterdam en had de fabriek in december 1871 voor zijn beide zoons overgenomen.

ANNA EN WIM

Langzaam vielen de puzzelstukjes op zijn plaats. Er was dus sprake van een dubbelhuwelijk; een dochter van Linn trouwde op 1 december 1888 met een in Schoonhoven gestationeerde artillerist en een nichtje uit Eindhoven trouwde op 29 november 1888 met een Schoonhovense zakenman. De familie hoefde zo maar één keer te reizen.

Het huwelijk van Wim en Anna werd uitbundig gevierd in het Herenlogement in de Koestraat, alle personeelsleden van de loodwitfabriek waren uitgenodigd getuige een advertentie in de krant van 1 december 1888 (rechtsboven). Het personeel mocht de volgende dag 3 uur later beginnen! *“Nog lang werd de pret in uitbundigste vreugd, maar tevens in de grootste orde, voortgezet. En toen het half twee was geworden, wilde men nog niet scheiden, alvorens een serenade te hebben gebracht ...”*

Was het geluk teruggekeerd bij de familie Linn? Nog geen jaar later, op 19 augustus 1889, krijgen Wim en

Anna een tweeling, Jeanette Hendrika en Elsabina Catharina Versteeven. Lang mocht het geluk niet duren, 11 november van datzelfde jaar overlijdt Wim na een *“ongesteldheid van een tiental dagen”* op 36-jarige leeftijd (zie de advertentie rechtsonder).

Anna hertrouwt in 1895 in Hilversum met de 20 jaar oudere Jan Jacob van Stuijvesant Meijen, artillerist (mogelijk opgeleid in Schoonhoven, uiteindelijk Kolonel der Artillerie). Ze krijgen een dochter Anna (1896-1963) en een zoon Jan Jacob jr. (1897-1946).

Anna van Tegnagell de Raadt overlijdt op 11 oktober 1932 in De Bilt. Hoe ging het met de tweelingdochters van haar en Wim? Jeanette trouwt in 1912 met ingenieur Charles William Gibbs. Zij krijgen een zoon. Haar overlijdensdatum is helaas (nog) niet gevonden. Elsabina blijft ongetrouwd en is in 1964 in Bilthoven overleden.

ALS MONUMENTEN KONDEN SPREKEN

Voor mij geeft zo'n simpele ontdekking een inkijk in het (harde) leven in de 19e eeuw en geeft het kleur aan de historie van mijn woning. Hier is geleefd, geleden, gefeest en gestorven.'

Jeroen Patijn

*— Het navolgend bericht wordt ons van elders ter plaatsing toegezonden: Bij gelegenheid van het huwelijk van den heer W. Versteoven werd ll. Vrijdag door de eigenaren der „Schoonhovense loodwitfabriek“ een feest in het Hoeren-Logement aangeboden aan hunne gesamenlijke werklieden. Ieder die weet, hoe de laatsten allen eendrachtig hadden samengewerkt om de fabriek met vlag en wimpel, met groen en bloem te versieren ter eere van den goetlieu patroon, zal begrijpen, dat allen aan de uitnoodiging gevolg gegeven hadden en met hunne vrouwen en meisjes opgekomen waren, om onder het genot van een flesch wijn en een glas punch met bijbehoorende veransperingen, zich over te geven aan zang en dans, en zich te verlustigen aan de jolige wijjes, waarop eenige muzikanten en de klachtige tooneeltjes, waarop de bekende Nieuwenhuis en zijn vrouw hen othaalden. Toen omstreeks 10 uur het bruidspaar met zijn verwantef binnentrad was er niet één in de welgevulde zaal, die niet op hartelijke wijze met het „Lang leve“ instemde. Overig is het zeker, melding te maken van de loesdraken van de zijde zoowel der pa-

Sch.Courant 1 december 1888

*— In den nacht van Zondag op Maandag ll. overleed een goetacht ingezetene, een der grootste industrielen deser gemeente. De heer W. Versteoven, lid der firma Wed. Hondorff Block en Braet, werd, na een ongesteldheid van een tiental dagen, in den krachtvollen leeftijd van slechts 36 jaren, aan de zijden en zijn werkring ontrukt. Hoosoor bij sich in de zehning en goegunheid van het talrijk personeel sijner fabriek mocht verheugen, bewaann de blijken van hulde en waardering, hem ten vorigen jaren bij zijne huweljkavoltrekking ten deel gevallen, waarvan door ons toenmaals, van welwillende zijde in staat gesteld, een uitvoerig verslag in dese courant werd gegeven. De tusaardsbestelling had gisteren in het familiegraf op Orosowijk te Rotterdam plaats. Gevolgd door een groot aantal belangstellende vrienden tot aan de grens der gemeente, aan de Voorebrug, werd het stoffelijk overschot over Gouda naar Rotterdam vervoerd, terwijl prachtige kransen van familie en vrienden, alsook van het personeel der fabriek, aan den lijkwagen waren bevestigd.

Sch.Courant 16 november 1889

Heden overleed, na een kortstondig lijden, tot mijne diapse droefheid, mijn innig geliefde Eehigenoot de Wed. Heer WILLEM VERSTEEVEN, in den onderdom van 36 jaren, mij twee kindertjes van ruim 2 maanden nalatende. Wed. W. VERSTEEVEN— VAN TENGNAGELL de RAAD. Schoonhoven, 11 Nov. 1889.

'Geboren in de binnenstad van Utrecht, ben ik bekend met de magie van kleine straatjes, verrassende plekken en hoekjes. De olifantenpaadjes en waterlopen die een natuurlijke route door de stad namen en in de loop van tientallen jaren straatjes of grachten zijn geworden.

Ik heb een lange periode alleen steden getekend en geschilderd. Meestal fantasie-steden, waar ik aan begon zonder te weten hoe het schilderij of de tekening zou eindigen. Beslissen: gaat deze straat naar rechts of links. Wat zie ik als ik de hoek om ga, een plein? een kerk? een gracht? Zou ik hier willen wonen?

Tot tevredenheid woon ik nu in zo'n echte stad, Schoonhoven, waar ik bijna al het bovenstaande ben tegengekomen.'

Gert Strengholt

